

H I S T O R I J S K I Z B O R N I K

Godina VI.

Zagreb 1953.

Broj 1—4

PITANJE SJEDINJENJA DALMACIJE S HRVATSKOM 1860—61*

Grga Novak

Godine 1859, 15. srpnja, izašao je t. zv. Laxenburški manifest. U njemu je car Franjo Josip isticao, kako će svoju pažnju posvetiti tome, da trajno utvrdi unutrašnje blagostanje i spoljašnu moć Austrije svrsishodnim razvojem njenih bogatih duhovnih i materijalnih snaga, kao i pravodobnim poboljšanjima u zakonodavstvu i upravi. Kako je već prije pao Buol, bio je na njegovo mjesto imenovan za ministra inostranih djela grof Rechberg. Krajem srpnja pao je i Bach, pa je na mjesto ministra unutrašnjih djela postavljen grof Goluchowski, a za ministra policije grof Hübner. U vladi su ostala samo dvojica od prijašnjih ministara: barun Bruck (financije) i grof Thun (prosvjeta). Ova vlada objavi 23. VIII. 1859 u »Wiener Zeitung«-u svoj program: »financijsko stanje; potreba da se pod uspješnu kontrolu stave pojedine grane civilne i vojne uprave; da se osigura autonomija i slobodno vršenje vjerskih čina religioznim udruženjima nekatolika i da se uredi položaj Židova na suvremen način, ali uzimajući u obzir mjesne i pokrajinske prilike; da se bez odlaganja, u suradnji s pouzdanicima iz svih klasa u pokrajinama, zakon o općinama prilagodi posebnim prilikama; da se znatan dio poslova, koje sada vode državne vlasti, prenese po mogućnosti na autonomne organe, a da se

* Ovaj je članak 1. poglavlje III. dijela moga rukopisa »Borba Dalmacije za sjedinjenje s Hrvatskom«, koji je primljen za štampu u sjednici historičko-filološkičkoga razreda Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti dne 22. III. 1938. Prvi dio toga rukopisa izašao je u Radu JAZU 269/121 g. 1940 pod naslovom »Pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom (1797—1814)« (str. 1—110). Kad je g. 1941 Jugoslavenska Akademija ukinuta, povukao sam ostala 3 dijela svoga rukopisa, i to dio II. (1815—49), III. (1860—61) i IV. (1861—1905).

U »Historijskom Zborniku« objavit ću i neka daljnja poglavlja iz III. i IV. dijela spomenutog rukopisa.

Smatrao sam potrebnim ovo navesti zbog toga, što je u Ljetopisu za god. 1937/38 (1939) publicirano, da su ovi moji rukopisi primljeni za štampu u Radu JAZU, a sada ih publiciram u ovom Zborniku. G. N.

poslije rješenja ovih prvih i najhitnijih zadaća osnuju staleška zastupstva u različnim krunovinama.¹ Državi je potreban zajam, a da se taj dobije, trebalo je da oni, koji su ga davali, budu sigurni, da nad trošenjem državnog novca postoji i nadzor širih krugova. Ali uza sve to nisu ni car ni Goluchowski, a ni Rechberg, namjeravali da se vrate ustavnom vladanju. Najviše, što su htjeli dati, bila su staleška zastupstva u pojedinim krunovinama. Kako je pak trebalo nešto učiniti, da se stekne povjerenje financijskih krugova, bješe patentom od 5. III. 1860 sazvano t. zv. »pojačano Carevinsko vijeće«.

Iako nije pojačanom Carevinskom vijeću sa službenog mjesta dan nikakav politički karakter, ipak je to u tadašnjoj Austriji, koja je već deset godina bila pod apsolutizmom, budilo mnoge nade, pa se vjerovalo, da će se upravo to tijelo pobrinuti i za popravak prilika u državi.

Upravo zbog toga obraćali su se mnogi na prošireno Carevinsko vijeće i izlagali mu svoje brige i nevolje.

Tako je u kolovozu 1860 izašla u Zagrebu brošura »Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije« — »posvećen uzvišenom državnom vijeću, a napose državnim viećnikom iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i Srbske Vojvodine sazvanim.« Brošuru je nepoznati pisac potpisao na kraju inicijalima A. K. M.

U predgovoru, koji je neki X datirao u Zagrebu 25. VII. 1860, ističe se, da je Dalmacija nekad u svemu prednjačila »cielom slovinskom jugu«, a sada »tuđi duh, koj narod potiskuje, nit mu daje da se naravskim putem razvija i da napreduje po svojih prirodnih sila«.

»Razderana i oslabljena si Dalmacio uboga! — kliče pisac predgovora — ne po svojoj krivnji, nego po lukavosti i nevaljanosti onieh pridošlicah tvojieh, koji pokvareni u čudi i u značaju priziraju tvoj krasni južni jezik, tvoje nevine običaje... jednom riečju, duh narodnosti tvoje...«

»Njekolicina talijanskih pridošlica, te domaćih gnjusnih odmetnika narodnosti svoje, gazi sada svu Dalmaciju, niti joj daje da odahne, čim ju truje, sve više i više, dan na dan, smrtonosnim otrovom.«

»Proti tomu otrovu« diže se sada ovaj glas iz Dalmacije i moli braću u Hrvatskoj, da ga objave svijetu i upute onim članovima proširenoga Carevinskog vijeća, koji u njemu zastupaju Hrvate.

Sam pisac »Glasa« govori u tekstu, da se dalmatinski Hrvati »ni mogu ni umiju« kao drugi obratiti članovima toga vijeća, koje on naziva »visokim upraviteljstvom«. »Istina je — kaže on — da su naše oči uprte na onoga muža, koj nas zastupa, i o kojega hrvatsko-dalmatinskom domoljublju možda ne bi imali toliko ni sumnjiti«. Dalmatinski se Hrvati nadaju, da će on pokazati caru i svijetu, kakvim je narodom Dalmacija napučena, ali ih plaši držanje Talijana, koji su postali suviše bahati.« To nisu Talijani, nego za našu štetu i sramotu potalijanjeni Srbo-Hrvati, koji bjesnoćom poturica hoće, da širom svieta rastrube Dalmaciju za talijansku državu...«

Pisac se naročito obara na autora jednog članka o »zemljišnicam«, koji je izašao u 6. br. lista »La voce dalmatica«. U tom članku je autor zahtijevao, da zemljišne knjige treba da budu sastavljene na talijanskom jeziku, a u prilog tome naveo i riječi Paravije, da su Dalmatinci »Slaveni po narodnosti,

¹ J. Redlich, Das österreichische Staats- und Reichsproblem I/1, 463.

Talijani po civilizaciji«. Pisac odvrća na to: »Mi možemo biti izobraženi i sretni i brez talijanskoga jezika, kao i druga naša braća Hrvati i Srbli.« Dalmacija ne treba talijanski jezik kao službeni, kad ima svoj lijep i bogat jezik, kojim govori 10.000.000 »jugoslavljana«. U Dalmaciji ima najviše 15.000 onih, koji govore talijanski, i to u nekim primorskim gradovima. »U ostalim pak mjestima Dalmacije Talijana neima ter neima, izuzevši jedino činovnike, koji su više duhom negoli jezikom Talijani«. Posvuda su u Dalmaciji »sve sgojlni Srbo-Hrvati«. U Dalmaciji »Slavus nascitur, Italus fit«. A da je tome tako, krive su škole. Dalmacija broji 230 učionica i 4 više gimnazije. Od ovih škola, osim vrlo malog broja »nahodećih se u rukam pravoslavnoga svećenstva (članak piše katolički svećenik; G. N.) sve su talijanske«. »Realke, nautičke učione također su talijanske. U mnogim od ovih učionicah, osobito u ženskim hrvatski se ni štiti ne učiti«, a gdje se učiti, učiti se vrlo loše.

»Tri gymnazija su talijanska. Na zadarskom se učiti hrvatski jezik marljivo, na splitskom jer je od popečiteljstva (ministarstva) zapovjeden; a na onomu pak, što oci Ježuvite drže u Dubrovniku, koljevci naše književnosti, po zamjernom privilegiju dosad se nije ni rieči slovinski učilo, a učiti li se sad, ne znam istinito.« »Samo jedno hrvatsko gymnazije otvoriše nazad godina Frančeskani u Sinju.« Ali dok talijanske gymnazije plaća država, sinjsku gymnaziju izdržavaju franjevci i općina.

Istina je, da su danas župničke knjige talijanske, ali tako prije nije bilo. Istina je, da je danas jezik svih javnih i privatnih poslova, škola, kazališta i novina talijanski. Ali je upravo to sramota i nevolja, da suci, odvjetnici, liječnici i svećenici ne poznaju narodni jezik. Nije istina, da se u Dalmaciji propovijeda samo talijanski. To je tek u nekim gradovima i većinom samo moda.

*

Većina pojačanoga Carevinskog vijeća podnijela je 22. IX. prijedlog za federativno uređenje Monarhije. »Ojačanje i uspješni razvitak Monarhije zahtijeva, da se prizna historijsko-politički idividualitet pojedinih zemalja; unutar ovoga neka se različite narodnosti primjereno razvijaju i napreduju, ali u savezu s interesima i potrebama cjelokupne države. Načelno se svima zemljama u Monarhiji priznaje jednakost; dosljedno im se priznaje autonomija u njihovoj upravi i u unutarnjem zakonodavstvu, kao i definitivna sistemati-zacija, osiguranje i zastupanje cjelokupne države.« O tom je prijedlogu 25. IX. govorio Strossmajer, zahtijevajući samostalnost Hrvatske i njenu nezavisnost od Ugarske. Poslije njega govorio je u tom smislu Ambroz Vraniczany i istaknuo, kako bi trebalo da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj.²

² »Schliesslich muss ich bemerken, dass einer der sehnlichsten Wünschen Kroatiens darin besteht, dass Dalmatien, welches nach der Pragmatischen Sanktion einen integrierenden Theil Kroatiens bildet, mit Kroatien wieder vereinigt werden solle in jener Art und Weise, wie sie das Allerhöchste Patent vom 7 April 1850 sankcionierte, nach welchem Patente der zunächst zu berufende Kroatisch-Slavonische Landtag sich mit der Beratung der Modalitäten zu befassen hätte, unter denen diese Vereinigung zu realisieren wäre.«

Sutradan, 26. IX., ustade Dalmatinac, conte Frano Borelli. Odmah u početku svoga govora izjavi, da se njegovo mišljenje »sasvim poklapa s onim većine odbora«. Međutim, on se zadržao naročito na drugom dijelu izvještaja: »Teško je svakako takve forme samouprave oživjeti ondje, gdje one nisu prije postojale, i dati im potrebnu životnu snagu.« Zatim je nastavio: »Od pradavnih vremena nije u Dalmaciji, koja je neprestano bila upletena u ratove, postojalo nikakvo staleško zastupstvo. Uza sve to ne mogu dopustiti, da se na Dalmaciju primijeni gore spomenuta pretpostavka o nekim naročitim poteškoćama, jer zemlja ima više negoli dovoljnu množinu inteligencije, koja može da zadovolji svaki oblik vladavine, koji bi trebalo uvesti.« Borelli ističe dalje, kako Dalmacija ima toliko inteligencije, da je davala i daje i »Italiji i susjednim jugoslavenskim zemljama odlične učenjake. Ova mala kraljevina daje padovanskoj univerzi 5 odličnih profesora i još šestoga, koji je sin jednog Dalmatinca, iako ondje nije rođen; nadalje jednog univerzi u Gracu i jednog univerzi u Beču...« »Dalmacija ima, s kvarnerskim otocima, najveći dio austrijske trgovačke flote, koja plovi po svim morima, posjećuje sve luke i vlastitim očima gleda sve stepene civilizacije, najrazličitije narode i načine vladanja...«

»U Dalmaciji se poštuje porod i cijeni bogatstvo, ali se prvo mjesto u društvu daje inteligenciji, tako da ne samo cjelokupna zemlja, nego čak i svaka od njezinih većih općina, pružaju sila, da se u cijeloj zemlji privede u djelo svaki odgovarajući sistem vladavine, iako ondje već odavna nije postojalo nikakvo staleško narodno zastupstvo. To su uzroci, zbog kojih ne mogu dopustiti, da za Dalmaciju vrijede gorespomenuti izvodi odbora.

»Ja ne poznajem njemački jezik (Borelli je govorio talijanski; G. N.), ali mi je bilo saopćeno, da je carevinski savjetnik za Hrvatsku gospodin vitez Vraniczany iznio zahtjeve i izrazio želje za sjedinjenje kraljevine Dalmacije s onima Hrvatske i Slavonije. Ja ću najprije govoriti o iznesenim zahtjevima, a zatim o izraženim željama. Ja bezuvjetno poričem, da itko ima bilo koje pravo na krunu Dalmacije. Slobodna od bilo koje druge veze, ona pripada jedino i samo svijetlom austrijskom vladajućem domu.«

Pošto je ukratko iznio, kome je sve Dalmacija nekada pripadala, Borelli je nastavio: »Ispravom od 4. lipnja 1409. odstupio je Ladislav Napuljski Dalmaciju Mletačkoj republici, koja nije ostavila nikakva nasljednika svojih prekomorskih posjeda, kad je njezin suverenitet utrnuo, pa je zato Dalmacija došla ponovo u posjed svoje vlastite krune.

»Tada su plemstvo, svećenstvo i narod u mnogim dalmatinskim gradovima, u svečanoj skupštini, poslije formalne rasprave zaključili, da tu krunu postave na glavu rimskoga cara Franje II., kao cara Austrije, za njega i njegove nasljednike. Odaslanici plemstva, svećenstva i dalmatinskog naroda predadoše svečano krunu i pozvaše austrijsku vojsku, da zaposjedne novostečenu kraljevinu. Kad je ova došla, stanovnici gradova glasovali su, na poziv vojskovođe, u crkvama za dobrovoljno sjedinjenje i javno su položili građansku zakletvu. Slobodni od svake veze, mi smo na taj način predali dalmatinsku krunu svijetloj carskoj kući, i molimo puni poštovanja, da ona i ostane slobodna od svake veze i da, bez pristanka dalmatinskog naroda, koji ju je tako pošteno ponudio, ne bude opterećen bilo kojom vezom, i da tako ona skupocjena autonomija, koju smo uvijek imali, ostane netaknuta.

»A kako su u ono doba, kad smo mi onu krunu slobodnom voljom predali svijetloj carskoj kući, dalmatinske općine imale pravo, da same sebi stvaraju zakone, koje je pravo za vrijeme prve austrijske vladavine ostalo na snazi i bilo potvrđeno izričitim službenim izjavama, to ja najpokornije molim, u ime Dalmacije, da nam bude ponovo dat ovaj sveti i neprocjenjivi privilegij, jedini mogući temelj blagostanja pojedinih krunovina.

»Nikakav se zahtjev na dalmatinsku krunu ne može izvesti iz mirovnog ugovora u Campoformiju, jer tada francuska vojska nije posjedovala ovu zemlju, a dati se ne može, što se nema. Iz istog razloga pobijam svaki drugi zahtjev, koji hoće da se temelji na bilo kojem ranijem ili kasnijem odstupanju prava na krunu bez stvarnog posjeda.

»Toliko s obzirom na pravne zahtjeve, a sada prelazim na želje.

»Sa zahvalnim priznanjem uzimam na znanje poziv za sjedinjenje Dalmacije s kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom, koji je jučer ovdje uslijedio. Nisam pozvan, da na to dam odlučujući odgovor, ali budući da znam, kako u tom pogledu misli velika većina dalmatinskog stanovništva i iz kojih razloga, mogu javno izjaviti: još to me nije vrijeme.

»Neka se iz toga mog odgovora, kao ni iz okolnosti, što dalmatinski gradovi govore talijanski, ne zaključuje, da je Dalmacija talijanska; tko ondje govori talijanski, zna govoriti i slavenskim jezikom; znanstvena naobrazba je doduše talijanska, ali je ona i slavenska, pa su već djela, koja sada ondje izlaze, pisana slavenskim jezikom. Velika većina naroda je u jeziku, duhu i srcu slavenska. Cijela Dalmacija poštiva u Njegovu Apoštolskom Carsko-kraljevskom Veličanstvu moćnog, uzvišenog i jakog branitelja svoje samostalnosti i narodnosti, a privrženost zemlje još će neizmjerno porasti, kad će se, davanjem dragocjenog privilegija vlastitog zakonodavstva, s redovnim zastupstvom, koje će imati pravo inicijative, ukloniti svaka klica nezadovoljstva.

»Neka svi jugoslavenski narodi čuju, da velika većina u Dalmaciji osjeća za jugoslavensku braću najsrdačniju simpatiju, i da je i ona, kao i drugi narodi spremna, da dokaže svoj nacionalni osjećaj, kad bi se htjelo pokušati, da se ovu zemlju otrgne od Carstva, koje je njezino jedino uporište — od one istočne Delte, kojoj ona geografski i moralno pripada. Kršćanska slavenska krv, koju su nedavno naša braća u Trebinju prolila, kao da je iz naših žila, iz našeg srca potekla; a kad evropska diplomacija nema hrabrosti, da u svoje ruke uzme rješenje istočnog pitanja, da oslobodi one nesretnike, koji ginu pod jarmom barbarstva, neznanja i učmalosti, da oslobodi Evropu od kužnog zadaha osmanskog leša, koji se raspada i čiji kužni zadah dopire sve do dalekih obala Francuske i Engleske, a nas susjede truje — tada će jugoslavenski narodi sami zahvatiti u to pitanje i oni će, probuđeni od svoje braće, koja vapi za pomoć, osjetiti u sebi snagu i potrebu, da njegovo konačno rješenje sami preuzmu«.³

³ Zajedno s njemačkim tekstom nalazi se u konvolutu i »brutta copia« na talijanskom jeziku, ali samo prvog dijela Borellijeva govora, koji se odnosi na opće traženje autonomije u austrijskim pokrajinama. Dalji dio njegova govora, koji se odnosi na Dalmaciju i njeno sjedinjenje s Hrvatskom, nalazi se u zapisniku samo na njemačkom jeziku. Taj dio donosimo u cijelosti za to, što Borellijev govor nije dosada bio nikad publiciran prema originalnom zapisniku; zbog toga su ga

Poslije conte Borellija progovorio je biskup Strossmajer, koji je rekao: »Ja ću sebi dopustiti samo to, da ispravim neke stvari, koje je predgovornik naveo.

»Conte Borelli je kazao, da je Dalmacija u svakom pogledu bila uvijek slobodna, i on govori poimence o nezavisnosti dalmatinske krune. Moram odvratiti, da je meni iz historije poznato upravo protivno. Dalmacija je uvijek bila spojena s krunom Hrvatske i Slavonije. Ne ću da govorim o historiji ove zemlje pod najstarijim kraljevima, i spominjem samo, da je kralj, pod kojim smo mi s Ugarskom sklopili jednu bratsku vezu, bio kralj Koloman.

i oni, koji su ga u zvijezde kovali, kao i oni, koji su ga napadali, iskrivljivali svijesno ili nesvijesno.

»Ich lese nun die zweite Stelle des Berichtes, auf welche ich näher eingehen will:

...es bleibt immerhin schwierig, solche Formen der Selbstverwaltung ins Leben zu rufen, wo sie früher nicht bestanden haben, und ihnen die erforderliche Strebsamkeit einzuflössen.

Seit undenklichen Zeiten bestand in dem fortwährend in Kriege verwickelten Königreich Dalmatien keine ständige Provinzialvertretung. Dessenungeachtet kann ich die obangedeutete Voraussetzung besonderer Schwierigkeit für Dalmatien nicht als anwendbar gelten lassen, weil dieses Land eine mehr als hinreichende Menge von Intelligenz besitzt, um der angemessenen Regierungsform zu entsprechen, die eingeführt werden sollte.

Die lange Küstenstrecke und die ortliche Inselgruppe, welche gegenwärtig das kleine Königreich Dalmatien bilden, dessen einstiger Hauptkörper der benachbarten Türkei einverleibt ist, zählt nun beiläufig 415,000 Einwohner, darunter aber so viel Intelligenz, dass Dalmatien alle seine Lehrstühle des niederen und höheren Elementarunterrichtes und auch viele in anderen Kronländern versieht, das erforderliche Personale für die überaus zahlreichen Provinzial-Behörden beistellt und auch Mitglieder für die Zentralstellen und für die besonderen anderen Kronländer, selbst in höheren Stellungen, abgibt. Es ist im kaiserlichen Heere und in der kais. Marine durch glänzende Namen vertreten, und hat zu jeder Zeit und auch heutzutage Italien und den Südslavischen Ländern ausgezeichnete Gelehrte gegeben.

Dieses kleine Reich gibt der Universität Padua fünf hervorragende Professoren und einen sechsten, Sohn eines Dalmatiners, wengleich nicht dort geboren; ferner einen der Universität Graz und einen jener in Wien.

Ich will nichts von der allgemein bekannten Intelligenz Ragusa's erwähnen, welche seinen kleinen Staat durch so viele Jahrhunderte unabhängig erhielt, ihm eine Geschichte gab, welche jeder noch so grossen Nation zu Ehre gereichen würde, und sich jeher in Künsten und Wissenschaften auszeichnete.

Dalmatien, mit den dem Reiche zugebrachten quarnerischen Inseln, bildet den grössten Theil der österreichischen Handelsmarine, die alle Meere durchzieht, alle Küsten besucht, und mit eigenen Augen alle Stufen der Zivilisation, die verschiedensten Völker und Regierungsformen sieht.

Und da die Rede von selbst auf die wackre österreichische Marine kam, die mit so ausserordentlichem Geiste und Mute, mit solcher Ehrenhaftigkeit und bescheidener Würde die österreichische Flagge an allen Gestaden der Welt ruhmvoll entfaltet und keiner anderen nachsteht, fühle ich mich gedrungen sie von dieser Stelle allen Völkern Österreichs als ihrer Anerkennung und ihrer Dankbarkeit wahrhaft würdigzubezeichnen.

Man ehrt in Dalmatien die Geburt und schätzt das Reichthum, aber die erste soziale Stellung wird stets der Intelligenz eingeräumt, so dass nicht allein das gesammte Land, sondern schon jede seiner grösseren Stadtgemeinden Kräfte darbiete um im ganzen Lande jede angemessene Regierungsform in Ausführung zu bringen, wengleich daselbst seit langem keine ständige Nationalvertretung bestanden hat.

Taj je kralj, koliko je meni iz historije poznato, bio okrunjen i kao dalmatinski kralj.« Strossmajer je zatim pobijao navode Borellija s historijske strane, a pošto je osudio dalmatinsku inteligenciju, koja je daleko od naroda pa njegov jezik ne goji, nastavio je:

»Conte Borelli tvrdi, da u Dalmaciji nije nitko za pripojenje Hrvatskoj i Slavoniji. Ja poričem tu tvrdnju u njenoj širini. Postoji svakako neki broj stanovnika Dalmacije, iako vrlo malen, koji nije za sjedinjenje; a što cijela Dalmacija nije za to sjedinjenje, to nas ne smije začuditi, jer tamošnje talijansko stanovništvo, iako je u velikoj manjini, ima ipak za sebe inteligenciju. Tko bi dakle trebao da bude za sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom? Zar

Dies sind die Gründe warum ich die obangedeutete Schlussfolgerung des Komitees für Dalmatien nicht gelten lassen kann.

Ich bin der deutschen Sprache unkundig, aber es wurde mir mitgetheilt, dass der Reichsrath für Kroatien, Herr Ritter von Vraniczany, für die Vereinigung des Königreiches Dalmatien mit jenen von Kroatien und Slavonien Ansprüche geltend machte und Wünsche äusserte.

Ich werde zuerst die erhobenen Ansprüche besprechen, dann die geäusserten Wünsche.

Ich stelle unbedingt in Abrede, dass jemand irgend ein Recht auf die Krone Dalmatiens hat. Frei von jedem anderweitigen Verbande gehört sie einzig und allein dem erlauchten Heerscherhause Oesterreichs.

In der Geschichte kommt die Krone Dalmatiens zum ersten Male vereint mit jener Illyriens auf dem Haupte der Königin Teuta zum Vorschein. Von Genzio ging sie dann zuerst an die römische Republik, dann an das römische Kaiserreich über. Sie kam dann an Karl den Grossen, später wieder an das byzantinische Kaiserreich, dann an Zvonimir, an Ladislaus und an Koloman, der dort gekrönt wurde. Es reihten sich an diese ihre Nachfolger bis auf Maria und Sigismund von Ungarn, zu deren Zeiten Ladislaus von Neapel als König von Dalmatien gekrönt wurde.

Mit Urkunde von 4. Juni 1409 trat dieser Dalmatien an die Venezianische Republik ab, welche nach Erlöschen ihrer Souveränität keine Erben ihrer überseeischen Besitzung zurückliess, daher Dalmatien wieder zum Besitz der eigenen Krone gelangte.

Der Adel, die Geistlichkeit und das Volk haben sohin in mehreren Städten Dalmatiens in feierlicher Versammlung nach förmlicher Verhandlung beschlossen, diese Krone auf Haupt des römischen Kaisers Franz II, als Kaiser von Oesterreich der Erste, unvergesslichen Andenkens zu setzen, für ihn und seine Nachfolger. Abgeordnete des Adels, der Geistlichkeit und des dalmatinischen Volkes übergaben feierlich die Krone und luden die österreichischen Waffen ein, das neuerworbene Reich zu besetzen. Als diese eintrafen, stimmten die Bewohner der Städte, über Einladung des Heerführers, in den Kirchen für die freiwillige Einverleibung und leisteten öffentlich den bürgerlichen Eid.

Frei vom jeden Verbande haben wir auf diese Art die dalmatinische Krone dem erlauchten Kaiserhause übergeben und bitten ehrfurchtsvoll, dass sie auch von jedem Verbande frei erhalten bleibe, daher nicht ohne Einwilligung des dalmatinischen Volkes, das sie so bieder anbot, mit irgend einer Verbindung belastet werde, und dass somit jene kostbare Autonomie, deren wir uns stets erfreuten, unberührt bleibe. Und da zur Zeit, als wir jene Krone freiwillig dem erlauchten Kaiserhause übergaben, die dalmatinischen Gemeinden das Recht hatten, sich selbst Gesetze zu geben, welches Recht während der Zeit der ersten österreichischen Herrschaft aufrecht erhalten und durch ausdrückliche amtliche Erklärungen bestätigt wurde, so bitte ich unterthänigst, im Namen Dalmatiens, dass dieses heilige und unschätzbare Vorrecht, die einzig mögliche Grundlage der Wohlfahrt der einzelnen Kronländer, diesem Lande in seiner Vertretung wieder verliehen werde.

Aus dem Traktate von Campoformio kann kein Anspruch auf die Krone Dalmatiens abgeleitet werden, da die französischen Waffen damals nicht im Besitze

ova, slavenskom elementu potpuno tuđa inteligencija? Ne odgovara mom karakteru: ni mom zvanju da sumnjičim, ali moram spomenuti, da simpatije toga talijanskog elementa imaju posve drugi smjer i da su upravo zbog toga protiv sjedinjenja, za koje se ja zalažem. Tko pak hoće da nađe prave simpatije za Hrvatsku i Slavoniju, taj neka pođe među onih 400.000 dalmatinskih Slavena, koji govore istim jezikom, kojim i mi, koji s nama bijahu tako dugo u savezu, i neka pita svakoga, koga od tih 400.000 ljudi sretne: »Tko si ti i kojim jezikom govoriš?«, i dobit će odgovor: »Ja sam Hrvat i govorim hrvatski« (govornik kaže to isto na hrvatskom jeziku). Tako se, čudnovatim načinom, u narodnim ustima sačuvala nepobitna historijska istina, da su spomenute zemlje nekoć pripadale zajedno.

»Nebrojeni diplomatski spisi dokazuju, da su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija nekoć bile združene, pa se u tom pogledu pozivam samo na jedan

dieses Landes waren, und man nicht geben kann, was man nicht hat. Aus demselben Grunde bekämpfe ich jeden anderweitigen Anspruch, der sich auf irgend eine frühere oder spätere Abtretung von Rechten auf die Krone ohne wirklichem Besitz stützen wollte.

Dies hinsichtlich des Rechtsanspruches und nun zu den Wünschen.

Mit dankbarer Anerkennung nehme ich die gestern hier erfolgte Einladung zur Vereinigung Dalmatiens mit den Königreichen Kroatien und Slavonien entgegen. Ich bin nicht berufen hierauf eine entscheidende Antwort zu geben; da ich aber weiss, wie in dieser Beziehung die grosse Mehrzahl der dalmatinischen Bevölkerung denkt, und aus welchen Gründen, so kann ich offen erklären: es ist noch nicht an der Zeit.

Man wolle nicht aus dieser meiner Antwort, noch aus dem Umstande, dass die dalmatinischen Städte italienisch sprechen, den Schluss folgern, dass Dalmatien italienisch sei; wer dort italienisch spricht, ist auch der slavischen Sprache mächtig; die wissenschaftliche Bildung ist allerdings eine italienische, sie ist aber auch slavisch, und die grösseren Werke, welche jetzt daselbst erscheinen, sind in slavischer Sprache geschrieben. Die grosse Mehrzahl der Bevölkerung ist in der Sprache, dem Geiste und dem Herzen slavisch. (Podcrtao G. N.). Ganz Dalmatien verehrt in Seiner Kaiser-Königlichen Apostolischen Majestät den mächtigen, erhabenen und starken Schützer seiner Selbständigkeit und Nationalität und die Anhänglichkeit des Landes wird noch unendlich gesteigert werden, wenn durch Gewährung des kostbaren Vorrechtes der eigenen Gesetzgebung, durch eine mit dem Rechte der Initiation ausgestattete ordenliche Vertretung jeder Keim der Unzufriedenheit beseitigt sein wird.

Alle südslavischen Völker mögen es vernehmen, dass die grosse Mehrzahl in Dalmatien für die südslavischen Brüder die innigste Sympathie fühlt, und dass auch sie, wie die anderen Völker bereit ist, ihr Nationalitätsgefühl zu bestätigen, wenn versucht werden wollte, dieses Land von dem Reiche zu trennen, das seine einzige Stütze ist — von jenem östlichen Delta, welchem es geographisch und moralisch zugehört.

Das christliche Slavenblut, das kürzlich von unseren Brüdern zu Trebigne vergossen wurde, es ist als ob es aus unseren Adern, aus unseren Herzen geflossen wäre: und wenn die europäische Diplomatie nicht den Mut hat, die Lösung der orientalischen Frage in ihre Hand zu nehmen, jene Unglücklichen zu befreien die unter dem Joche der Barbarei, der Unwissenheit und des Stumpfsinnes schmachten; Europa von dem Pesthauche des verwesenden ottomanischen Leichnams zu befreien, ein Pesthauch der bis zu den fernen Gestaden Frankreichs und Englands reichend uns Nachbarn vergiftet — dann wird diese Frage von den südslavischen Völkern aufgefasst werden, und sie werden erweckt von ihren Brüdern, die um Hilfe schreien, den Muth und die Nothwendigkeit in sich fühlen, die endliche Lösung allein zu übernehmen.« (Podcrtao G. N.)

zaključak ugarskog sabora iz 1830. godine, u kojemu Ugarska zahtijeva, da Hrvatska, Slavonija i Dalmacija budu sjedinjene.

»Ja ne bih ovu stvar iznosio pred ovu visoku kuću, da ona nije bila s druge strane dotaknuta, a to tim manje, što znam, da slične diskusije nikada ne vode k cilju, nego češće postižu protivno od onoga, što se namjeravalo. Ali kad se promisli, da svaka ovdje izrečena riječ ima odjeka u cijeloj zemlji, u cijelom Carstvu, to se o takvim stvarima ne može pokorno šutjeti. Moram još naknadno primijetiti, da banovi Hrvatske i Slavonije nisu nikada imali drugi naslov, nego »bani Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae«. Poznato mi je i to, da je ban vršio darovanja u Dalmaciji. Kako bi to bilo moguće, da Hrvatska i Slavonija nisu bile sjedinjene s Dalmacijom? Uvjeren sam, da će prvi sabor, koji se u Hrvatskoj bude održao, dati prilike, da se za tu stvar najtoplije založimo.

»Znam, da je provođenje ovoga spojeno s teškoćama. Znam također, da se ta stvar ne može provesti silom; ali upravo u tom sjedinjenju vidim jamstvo, da će kako Dalmacija, tako i Hrvatska napredovati.

»Češće sam imao prilike, da o toj stvari razgovaram s gospodinom conte Borellijem i da mu izložim svoj nazor. Možda će Njegovo Veličanstvo, naš gospodar i car, blagoizvoljeti odrediti, da se obostrani odaslanici sastanu i utvrde one uvjete sjedinjenja, koji su prikladni da čuvaju interes jedne i druge strane, da sjedinjenje zadovolji oba dijela.

»Ako conte Borelli vjeruje, da će jedan dalmatinski sabor sigurno naći dosta inteligencije za sebe u zemlji, to je djelomično doista ispravno. Dakako da će on naći inteligencije u gradovima, ali kakve će vrste biti ovi elementi, može se predvidjeti, ako se promisli, da cijeli sabor ima da bude izabran od 10—15.000 ljudi, koji su slavenskom elementu posve tuđi. Kako će biti interes slavenskog naroda zastupan, može se odatle proračunati.«⁴

⁴ Ovdje donosim pojedine odlomke Strossmajerova govora prema originalnom zapisniku sjednice Pojačanoga carevinskog vijeća u Haus-Hof und Staatsarchiv, l. c., fol. 876. Cijeli je govor objelodanio na hrvatskom jeziku Cepelić, J. J. Strossmajer, 1900—1904, str. 439—442.

»Ich will mir nur erlauben, zur Berichtigung des von Herrn Vorredner Angeführten Einiges zu bemerken. Conte Borelli sagte, dass Dalmatien in jeder Beziehung stets frei und unabhängig gewesen sei, und er spricht namentlich von der Unabhängigkeit der Dalmatinischen Krone. Ich muss entgegnen, dass mir aus der Geschichte gerade das Gegentheil bekannt ist. Dalmatien ist stets mit der Krone von Kroatien und Slavonien vereinigt gewesen. Ich will nicht auf die Geschichte des Landes unter den ältesten Königen zurückgehen und bemerke nur, dass der König, unter welchem wir ein brüderliches Band mit Ungarn eingegangen sind, König Koloman gewesen ist. Dieser König war, soviel mir aus der Geschichte bekannt ist, auch als König Dalmatiens gekrönt. Ja, Dalmatien hat er insbesondere den in konstitutionellen Ländern üblichen Eid geleistet, dass er die Integrität der Munizipalrechte und der Freiheiten stets aufrecht erhalten werde. Dalmatien ist eine lange Zeit gerade der Centralpunkt eines politisch-nationalen Lebens für Kroatien gewesen. Sehr viele kroatische Landtage sind in den dalmatinischen Städten abgehalten worden. In jener Zeit, als Dalmatien mit Kroatien und Slavonien solcher Art im innigsten politischen Verbande war, hatte sich dort auch das Slavische Leben und die Slavische Kultur vorzüglich entwickelt. Die ältere Geschichte Dalmatiens beweist, dass in Dalmatien die Slavische Litteratur auf einen hohen Grad der Entwicklung gebracht worden war.«

Poslije Strossmajerova govora zaključio je predsjednik, nadvojvoda Rainer, debatu ovim riječima: »Pošto je pitanje sjedinjenja Hrvatske i Slavonije s Dalmacijom bilo s obje strane u debati tako opširno osvijetljeno, a kako ono zapravo nije predmet, o kojemu odlučuje pojačano Carevinsko vijeće, stavljam pitanje, da li pojačano Carevinsko vijeće ne misli, da se prijeđe na dnevni red«. Većina je tada glasovala za prijelaz na dnevni red.

Tako je tekla rasprava o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom u pojačanom Carevinskom vijeću. Ni govor Borellija, a ni onaj Strossmajera nisu ni najmanje utjecali na stanovište vlade u tom pitanju.

Međutim, već sutradan, 27. rujna, završena je rasprava o federativnom uređenju Monarhije. Toga se dana i glasovalo, pa su za prijedlog o federativnom uređenju glasala 34 člana, a protiv 14. Prihvaćeni prijedlog upućen je caru.

Govor conte Borellija i odgovor Strossmajera naišli su na vrlo živ odjek u Dalmaciji i Hrvatskoj, na odobravanje s jedne i na razočaranje i kuđenje s druge strane. »La voce Dalmatica« donijela je 20. X. uvodnik pod naslovom: »Il conte Borelli e la Dalmazia«, u kojem prenosi riječi jednoga tršćanskog lista: »Listovi publikuju jedan sjajan govor, koji je izrekao conte Borelli, predstavnik Dalmacije na Carevinskom vijeću, 26. rujna ove godine. On je izjavio, da Dalmacija hoće da bude podložna Austriji, ali da očekuje široke

»Seit der Zeit aber, als dieser politische Verband mit Kroatien getrennt ist, hat Dalmatien angefangen fremde Elemente auf Kosten des Slavischen zu entwickeln, und jede höhere Slavische Bildung ist dadurch vollkommen erloschen.

Conte Borelli hat von der Intelligenz in Dalmatien gesprochen, die dem Slavischen element nicht feindselig sei. Es mag sein, ich sehe aber nicht ein, welchen Nutzen die 400.000 Slaven in Dalmatien, die ich unter den begabtesten der Südslaven halte, von dieser Intelligenz haben. Wenn eine Intelligenz dem Volke nützlich sein soll, so muss sie demselben zugänglich, muss der Sprache des Volkes mächtig sein und muss sie lieben. Sie gleicht dann einem wolthätigen Frühlingsregen, der dem Lande Fruchtbarkeit bringt. Wenn die Intelligenz sich aber, wie in Dalmatien, in geistiger Beziehung vollständig vom Volke getrennt hat, nur das italienische Element berücksichtigt und gar kein Gefühl für die minder ausgebildeten Slavischen Sprachen an den Tag legt, dann gleicht sie einer Wolke, die ganz unnütz vorüberzieht.

Conte Borelli behauptet, für den Anschluss an Kroatien und Slavonien sei Niemand in Dalmatien. Ich stelle diese Behauptung in ihrer Ausdehnung in Abrede. Es ist allerdings eine, obwohl sehr geringe Anzahl von Einwohnern in Dalmatien für diesen Anschluss; dass aber nicht die Gesamtheit dafür ist, kann nicht befremden, da die dortige Italienische Bevölkerung, obwohl bei weitem in der Minderzahl, doch die Intelligenz für sich hat. Wer soll nun für die Vereinigung mit Kroatien und Slavonien sein? Eben diese, dem Slavischen Elemente vollkommen fremde Intelligenz?

Es entspricht nicht meinem Charakter und meinem Berufe, eine Verdächtigung auszusprechen; aber ich muss erwähnen, dass die Sympathien dieser italienischen Elemente eine ganz andere Richtung haben und gerade deshalb der von mir befürworteten Vereinigung entgegen sind. Wer aber echte Sympathien für Kroatien und Slavonien finden will, der gehe unter die 400.000 Slaven Dalmatiens, die dieselbe Sprache mit uns sprechen, die so lange mit uns in einem Verbands waren, und frage jeden, den er von diesen 400.000 Menschen trifft: »Wer bist du und welche Sprache sprichst du?« und er wird die Antwort erhalten: »Ich bin Kroat und spreche kroatisch.« (Der Redner sagt dasselbe in kroatischer Sprache).

So sehr hat sich merkwürdiger Weise im Munde des Volkes die unbestreitbare historische Wahrheit erhalten, dass die erwähnten Länder einst zusammengehörten.«

repräsentativne institucije, kao i ostale krunske zemlje. On je pokazao, da će se Turska neminovno raspasti i da se ondje otvara široki horizont Austriji. Conte Borelli je govorio sjajno, duboko, pokazao se kao sposoban političar i žarki rodoljub. Njegove će riječi naići na odjek u plemenitoj Dalmaciji«. Zatim donosi neke izvratke iz Borellijeva govora i nastavlja:

»Na utjehu pak plemenitog govornika, i kao dokaz odjeka, na koje su njegove riječi naišle među njegovim sunarodnjacima, neka posluže slijedeće riječi, koje nam je uputio jedan od najvrednijih i najpoštenijih, gosp. Stjepan Ivićević iz Makarske, a koje se odnose naročito na ono, što je naš domorodac kazao o susjednim osmanskim pokrajinama: »Pročitao sam — piše Ivićević — govor gosp. conta Borellija u Carevinskom vijeću. Nisam mogao, a da ne zaplačem! Nisam poznavao gospodina conta ni lično, ni preko pisama! Sada mi se čini, da ga poznajem. Stišćem mu ruku i ljubim je! — Odlično je to kazao! — S Bosancima smo prvi; sa svim ostalima posljednji. — Neka nam vrate članove naše stare porodice; i tada ćemo razgovarati kao porodica s porodicom!«

Zadarska trgovačka i obrtnička komora uputila je Borelliju slijedeću adresu:

»Unzählige diplomatische Aktenstücke beweisen, dass Kroatien, Slavonien und Dalmatien einst vereinigt waren, und ich berufe mich in dieser Beziehung nur auf einen Beschluss des Ungarischen Landtages vom Jahre 1830, in welchem Ungarn darauf dringt, dass Kroatien und Slavonien mit Dalmatien vereinigt werden. Ich würde diese Angelegenheit nicht vor dieses hohe Haus gebracht haben, wäre sie nicht von anderer Seite berührt worden, und zwar um so weniger, als ich weiss, dass derlei Diskussionen nie zum Ziele führen, sondern vielmehr das Gegentheil dessen bewirken, was beabsichtigt war. Wenn man aber bedenkt, dass jedes hier gesprochenes Wort einen Wiederhall im ganzen Lande findet, so kann man über solche Angelegenheiten füglich nicht schweigen. Nachträglich muss ich noch bemerken, dass die Banusse von Kroatien und Slavonien nie einen anderen Titel geführt haben, als »Bani Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae.«

Auch ist mir bekannt, dass der Banus Donationen in Dalmatien gemacht hat. Wie wäre dies möglich gewesen, wenn Kroatien und Slavonien nicht mit Dalmatien vereinigt gewesen wäre?

Ich bin überzeugt, dass der erste Landtag, der in Kroatien abgehalten werden wird, Gelegenheit geben werde, diese Angelegenheit in wärmster Weise zu befürworten.

Ich weiss, dass die Durchführung mit Schwierigkeiten verbunden ist. Ich weiss auch, dass diese Angelegenheit nicht mit Gewalt zu Stande gebracht werden soll; aber ich sehe gerade in dieser Vereinigung die Garantie, dass sowohl Dalmatien als auch Kroatien prosperieren werden.

Ich habe öfters Gelegenheit gehabt, mit dem Herrn conte Borelli über diese Angelegenheit zu sprechen, und ihm meine Ansicht entwickelt. Es wird vielleicht Seine Majestät unser allergnädigster Herr und Kaiser zu bestimmen geruhen, dass beiderseitige Deputierte zusammentreten und jene Bedingungen der Vereinigung feststellen, welche das Interesse sowohl des einen als des anderen Theiles zu wahren geeignet sind, damit die Vereinigung beiden Theilen genehm werde.

Wenn conte Borelli glaubt, dass ein Dalmatinischer Landtag gewiss genug Intelligenzen im Lande für sich finden werde, so ist dies theilweise wohl richtig. Allerdings wird er Intelligenzen in den Städten finden, allein welcher Art diese Elemente sein werden, lässt sich voraussehen, wenn man bedenkt, dass der ganze Landtag aus 10 bis 15,000 Menschen gewählt werden muss, die vollständig dem Slavischen Elemente fremd sind. Wie das Interesse der Slavischen Nation vertreten sein wird, lässt sich hieraus ermesen.«

»Presvjetli gospodine conte!

Sveta je dužnost zahvalnost prema građaninu, koji se, daleko od vulgarne bojažljivosti i niskih ambicija, bori otvoreno za korist svoje domovine.

Tumačeći jednoglasni zaključak sjednice od 9. studenoga, zadarska trgovačka i obrtnička komora, u ime onih koje predstavlja, izvršuje ovu svečanu dužnost prema Vašem presvjetlom Gospodstvu, izražavajući Vam svoju zahvalnost, što ste probudili prošlu slavu Dalmacije, što ste spomenuli njenu sadašnju inteligenciju, što ste pohvalili njenu mornaricu i glasno proklamirali njezina prava u krilu pojačanoga Carevinskog vijeća.

Učestvujući u mišljenju i osjećajima, koje je Vaše Presvjetlo Gospodstvo izrazilo, ova se komora smatra počašćenom, da Vam izrazi slično poštovanje, i tješi se u nadi, da će vidjeti, kako vi jednog dana pobirete onu nagradu, koju zaslužuju građani zaslužni za domovinu.

U Zadru 10. studenoga 1860.

Potpredsjednik P. Battara, upravitelj P. Abelić, sekretar Dr. G. Bulat.⁵

I neke druge ustanove i općine uputile su Borelliju iskaze svojih simpatija i zahvalnosti.

Ma da Borelli nije to nipošto htio, doskora su misli, koje je on u svom govoru iznio, preuzeli u Dalmaciji oni, koji nisu htjeli sjedinjenja s Hrvatskom, nego su zahtijevali autonomiju Dalmacije (autonomaši), samo zbog toga, da ona ne razvije svoje hrvatstvo. Njima se pridružilo u prvom redu činovništvo, koje se bojalo za svoje položaje, pa je tako nekolicina, koja je vrlo dobro znala što hoće, povukla mnogo njih, koji su tada svi zajedno radili protiv sjedinjenja.

Iako je zaključak većine pojačanoga Carevinskog vijeća o federativnom uređenju Austrije bio samo jedno mišljenje, koje nije trebalo da ima nikakvih daljih posljedica, opet je on uvelike djelovao na razvoj mišljenja u ministarskom vijeću, gdje se upravo taj zaključak uzeo kao baza za »izvješće« caru, u kojem se zagovara samouprava općina i krunovina, ali tako, da ta bude u skladu s potrebnom jačinom državne vlasti. Međutim se ministarski savjet, među članovima kojega je bilo rigoroznih centralista, liberalno nadahnutih konstitucionalista i federalista, nije mogao složiti u mnogim, pa ni u osnovnim pitanjima, koja je trebalo predložiti caru. Tada su u ministarsku konferenciju pozvani izvanredni državni savjetnici grof Szécsen i grof Apponyi, vođe federalista u pojačanom Reichsratu. Oni su u međuvremenu uspjeli postići odlučan utjecaj na samoga cara. Na konferenciji 16. X., na kojoj su pod predsjedanjem Franje Josipa doneseni vrlo važni zaključci, bili su prisutni: min.predsjednik i min. vanjskih poslova grof Rechberg, min. unutrašnjih poslova grof Goluchowski, min. policije barun Thierry, grof Juraj Appony, von Plener, grof Antun Szécsen i grof Juraj Majlath. Na toj je sjednici donesen definitivni zaključak o novom državnom uređenju. Četiri dana kasnije, 20. X. 1860., bila je publicirana nova državna reforma; to je t. zv. »Oktobarska diploma«. Istoga dana izašao je i carski manifest, kojim je bila popraćena državna reforma i osvjetljen njezin postanak. U tom manifestu car među ostalim kaže:

⁵ La Voce Dalmatica I, str. 239

⁶ Redlich, o. c., 397 i d.

»Htio sam da saznam želje i potrebe različitih zemalja moje monarhije i zbog toga sam mojim patentom od 5. ožujka 1860. g. R. G. BL. Br. 56, stvorio i sazvao moje pojačano Carevinsko vijeće. Uzimajući u obzir prijedlog, koji mi je ono podnijelo, našao sam se ponukanim, da u pogledu državnopravnog odnosa Monarhije, prava i položaja pojedinih kraljevina i zemalja, kao što i obnovljenog osiguranja, utvrđivanja i zastupanja državnopravnog odnosa cijele Monarhije, na današnji dan izdam i objavim diplomu«.

Prema tom oktroiranom ustavu Habsburška se monarhija sastojala sada iz historijskih kraljevina i zemalja, od kojih je svaka imala svoj zemaljski sabor, a sve zajedno su bile zastupljene u Carevinskom vijeću (Reichsrath), koje se sastojalo od delegata zemaljskih sabora.

»Pravo davanja, mijenjanja i ukidanja zakona, mi ćemo, kao i naši nasljednici, vršiti samo u suradnji sa zakonito sakupljenim zemaljskim saborima, odnosno Carevinskim vijećem, u koje će zemaljski sabori slati toliki broj svojih članova, koliko ćemo mi odrediti«.

Apsolutna je monarhija prestajala, a počinjalo novo, konstitucionalno doba.

Istog dana, 20. X. 1860, car je poslao banu Šokčeviću ručno pismo, u kojem mu saopćava, da je toga dana izdao diplomu o uređenju unutrašnjih odnosa u Monarhiji, prema kojoj će zemlje zastupati sabori.

Kako će se, prema tome, sastati i hrvatski sabor, potrebno je pristupiti vijećanjima s istaknutim ličnostima, da se sastavi prijedlog za formu i sastav toga zastupstva. Potrebno je, da se uzme u obzir i prijašnji sastav sabora, ali da se nađe način da budu zastupani i oni narodni slojevi, koji to dotada nisu bili. Dužnost je toga sabora u prvom redu da raspravi, kakav će biti dalji odnos između Hrvatske i Ugarske, i da se pristupi sporazumijevanju između hrvatsko-slavonskog sabora s jedne i ugarskog s druge strane. Konačnu odluku o tom sporazumu donijet će poslije toga car.⁷

⁷ Ovo vrlo važno ručno pismo, koje je nastalo pod utjecajem mađarskih aristokrata, glasi: »Lieber Freiherr von Sokcsevit! Ich habe durch Mein heute erlassenes Diplom zur Regelung der inneren Staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie Grundsätze ausgesprochen, nach welchen von nun alle Länder derselben durch die Landtage und den Reichsrath an den Angelegenheiten der Gesetzgebung mitwirken haben.

Da demzufolge eine Vertretung Meiner Königreiche Kroatien und Slavonien eingetreten hat, haben Sie, mit Rücksichten auf bestandene verfassungsmässigen Einrichtungen und auf die, in früheren Zeit politisch nicht berechtigten Klassen Meiner kroatisch-slavonischen Unterthanen, mir den Vorschlag der Zusammensetzung der Kroat.-Slav. Vertretung einzureichen, die mit möglichsten Beschleunigungen zusammenzutreten und namentlich über die Frage der Verhältnisse dieser Länder zum Königreiche Ungarn, welche Ich der Berathung und Verständigung der Kroatisch-Slavonischer Vertretung und des Ungarischen Landtages, vorbehalten Meinere Entscheidung und Sanktion zuweise, die Wünsche und Ansichten dieser Königreiche auszusprechen haben wird.

In Betreff der Form und Zusammensetzung dieser Vertretung ist eine Berathung mit Männern einzuleiten, welche durch amtliche oder bürgerliche Stellung, Talent, geleistete öffentliche Dienste oder öffentliches Vertrauen hervorrangen.

Für jetzt habe ich gleichzeitig angeordnet, dass in dem, in Meinem Staatsministerium bestehenden Kroatisch-Slavonischen Departement Angehörige dieser Länder werwendet werden. Wien an 20. Oktober 1860, Franz Joseph. — H. H. S. A. Ad Bill. 181. c. 1830.

Općenito oduševljenje, koje je zahvatilo Monarhiju, možda više zbog sloma apsolutizma, nego zbog samog ustava, osjetilo se i u Hrvatskoj; u Dalmaciji su tu promjenu primili prilično ravnodušno. Naročito su bili oduševljeni Hrvati u Hrvatskoj i Slavoniji, jer im je novi ustav garantirao sabor, potpuno izuzet od mađarskog utjecaja. Zbog uređenja izbornog reda i drugih priprema za hrvatski sabor ban Šokčević pozva na dogovor nekoliko uglednijih ljudi. Po njihovu savjetu sazva zatim bansku konferenciju, u svemu oko 55 ljudi različitih zvanja i staleža. Članovi banske konfederacije bili su lično od bana izabrani i pozvani. Među njima su bili: kardinal Haulik, patrijarh Rajačić, biskup Strossmajer, Smičiklas, Soić, Miroslav Kulmer, Ivan Kukuljević, Ambroz Vraniczany, Ivan Mažuranić, Mirko Bogović, Herman Bužan i Metel Ožegović. Banska se konferencija sastade 26. XI. i još istog dana zaključi, na prijedlog grofa Jankovića, da se caru u Beč pošalje deputacija s predstavkom, u kojoj će biti iznesene želje Hrvata.⁸

Među ostalim željama, koje su se odnosile na punu hrvatsku autonomiju, nalazi se kao 4. i ta, da se Hrvatskoj pritjelovi čitava Dalmacija, a od Istre Kvarnerski otoci i tri istarska od starine hrvatska kotara: Volosko, Labin i Novigrad ili Podgrad; ove zemlje neka budu po svojim zastupnicima zastupane već na budućem hrvatskom saboru.⁹

Pošto je banska konferencija primila ovu predstavku, otputova 28. XI. deputacija pod banovim vodstvom u Beč.

Međutim je ban Šokčević odmah, čim je konferencija zaključila, da se predstavka sastavi, i označila što u njoj treba da bude, obavijestio o tome bečko ministarstvo, koje je već 27. XI. rješavalo o tim hrvatskim željama na svojoj sjednici. Na njoj se raspravljalo o audijenciji, koju je ban molio za deputaciju od šest lica, koju će on lično predvesti kralju.

Ta je deputacija imala moliti kralja: 1. da se osnuje hrvatska dvorska kancelarija, 2. da se ponovo uvede županijski ustav, 3. da se popune mjesta velikih župana, 4. da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom.

Car je tu stvar predao ministru predsjedniku, da je iznese pred ministarsku konferenciju; ova će donijeti svoje mišljenje, da li deputaciju treba uopće primiti, i kako car treba da odgovori na gornju molbu.

Ta se konferencija održala 27. XI. 1860. S obzirom na primanje deputacije zaključeno je, da se ban obavijesti, da može doći u Beč sa šest osoba, koje on označi. Ta je forma uzeta na prijedlog grofa Szécsena, zbog toga, da se ne bi pomislilo, da banska konferencija, koja nema nikakav reprezentativni karakter, smije slati deputacije. S obzirom na dvije najvažnije točke u predstavi, 1. i 4., zaključeno je da se odgovori dilatorno, t. j. tako, da se rješenje tih pitanja ostavi za kasnije.¹⁰ Što se tiče 1. točke, osnivanja hrvatske dvorske kancelarije, reklo se, da je to pitanje vezano za sporazum hrvatskog i ugarskog sabora. O točki 4., t. j. o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, min. predsj. grof Rechberg je rekao, da on misli, da je to sjedinjenje, naročito u sadašnjim prilikama tim poželjnije, što će slavenski elemenat u Dal-

⁸ Cepelić, o. c., 443—445.

⁹ Narodne novine 1860, XXVI, br. 279, str. 773.

¹⁰ Bezüglich der zwei wichtigen Punkte a & d aber vereinigte sich die Konferenz im Grundsätze dahin, dass eine dilatorische Erledigung zu ertheilen sein dürfte. — HHSa Min. Conf. K. Z. 3931, 860, M. C. Z. 662.

maciji ojačati i postići odlučnu premoć nad talijanskim, i da bi svi glasovi u Hrvatskoj, a eventualno i u Ugarskoj, mogli da budu predobiveni za obranu ove male zemlje, koja jedva da je sposobna za samostalno zastupstvo i administraciju.¹¹

Državni ministar Goluchowski izjavi, da bi i on bio u načelu za sjedinjenje, ali ne misli, da bi u tom pogledu trebalo nešto kazati sada, prije nego što je riješeno pitanje odnosa Hrvatske prema Ugarskoj.

S mišljenjem ovog ministra složili su se uglavnom i ostali učesnici konferencije.

Interesantno je mišljenje, koje je iznio ministar policije bar. Thierry. »Potrebno je — kazao je on — da se najprije dobro promotri, kakva bi kraljevina iz toga proizišla. Ako bi iz toga izašla jedna velika jugoslavenska država, tada bi trebalo ovo sjedinjenje poželjeti, ali ako bi se ona pretopila u Ugarsku, ova (Ugarska) bi stekla toliku nadmoć nad ostalim provincijama, da bi bilo opasno ojačati je još jednim daljnjim dodatkom«.

»Kada bi pitanje odnosa Hrvatske prema Ugarskoj — nadovezao je ministar vitez von Lasser — bilo riješeno u smislu samostalnosti prve (Hrvatske), to bi i on glasovao bez oklijevanja za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Nikada ne će prestati želja za tim, koja je u Hrvatskoj već 1848 postala glasna, a sve do smrti generala Jelačića, koji je imao titulu »ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, postojala je već neka vrsta personalne unije. Ali sada, kada se ne zna, da li će Hrvatska biti sjedinjena s Dalmacijom, potrebno je, da se uzme u obzir ugarsko stanovište i uvaži, da se u slučaju toga sjedinjenja ne radi samo o prisajedinjenju Dalmacije, nego da će se zahtijevati i prisajedinjenje Vojne krajine. Potrebno je najzrelije razmotriti, da li je sada poželjno, da se kraljevina Ugarska postavi u takvu premoć nad ostalim krunovinama. On bi to u najmanju ruku smatrao opasnim, i zbog toga bi bio za to, da se ova točka molbe riješi dilatorno, ali u istom smislu kao i prva, t. j. da se eventualna rasprava o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom stavi u izgled za slučaj, ako pregovori s Ugarskom dovedu do uspostave samostalnosti Hrvatske«.¹³

¹¹ »Über den Punkt »d« wegen Vereinigung Dalmatiens mit Croatien bemerkte der Minister-Präsident: Er halte diese Vereinigung, besonders unter den gegenwärtigen Verhältnissen für um so wünschenswerther, als damit das slavische Element in Dalmatien gestärkt, ein entscheidendes Übergewicht über das italienische erlangen und alle Stimmen in Croatien — eventuell auch in Ungarn — für die Vertheidigung dieses kleinen, für eine selbständige Vertretung und Administration kaum geeigneten, Landes gewonnen werden würden.« — Ibid.

¹² »Der Staatsminister wäre im Grundsätze ebenfalls für die Vereinigung, glaubte jedoch nicht, dass hierwegen gegenwärtig schon etwas ausgesprochen wäre, bevor nicht über das Verhältniss Croatiens zu Ungarn entschieden ist.«

¹³ »Es sey hierbei vorläufig wohl zu erwägen, was für ein Königreich daraus entstünde. Wenn ein grosses südslavisches Reich, dann sey die Vereinigung zu wünschen; ginge es aber in Ungarn auf, so würde dieses ein solches Uebergewicht gegenüber den anderen Provinzen erlangen, dass es bedäglich seyn dürfte, dasselbe noch durch eine weitere Zugabe zu verstärken.«

»Wäre — setzte Minister Ritter v. Lasser hinzu — die Frage des Verhältnisses von Croatien zu Ungarn im Sinne der Selbständigkeit des Erstern gelöst, so würde auch dieser *Votant* unbedenklich für die Vereinigung Dalmatiens mit Croatien stimmen. Der Wunsch darnach, der in Letzterem schon 1848 laut geworden, wird nie

Tada se ministar grof Szécsen ogradio od toga, što se pretpostavlja, kao da je Ugarska principijelno u opoziciji prema ostalim zemljama Monarhije. To bi moglo da vrijedi za opozicionu stranku u toj zemlji, ali ne za cijelu kraljevinu. Pa sve kad bi se i uzelo ono stanovište, na koje su se postavila oba njegova predgovornika, to »u sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, odnosno s Ugarskom, ne samo ne bi bilo ništa opasna, nego jedna garancija više za održanje slavenske narodnosti, jer bi baš pristupanjem Dalmacije ojačao slavenski element«.

»Tä Hrvatska je — dodao je ministar predsjednik — usprkos višestoljetnoj zajednici s Ugarskom, uvijek znala održati svoju narodnost.« »Ali, ma koliko sada grof Szécsen smatra, da je želja Hrvata za pripojenjem Dalmacije opravdana, to on (t. j. min. predsjednik; G. N.) misli, da je stanovište 20. oktobra napušteno i da se već sada može donijeti odluka o sjedinjenju, dok se ne odredi položaj Hrvatske, i dok Dalmacija nema mogućnosti da o tom izrazi svoje želje i namjere.«¹⁴

Upravitelj ministarstva financija izjavi na to, kako smatra opasnim, da ovom prilikom glasuje za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, jer o tome nije u kabinetskom pismu na bana od 20. X. ništa spomenuto, štaviše, kraljevskom je diplomom isto tako Dalmaciji, kao svima drugim krunovima osigurano samostalno zemaljsko zastupstvo, pa bi dakle, kad bi se ovu samostalnost napustilo, a da se prije nije nju (Dalmaciju) saslušalo, bilo to u suprotnosti s odredbama diplome. Stoga treba da se vlada i u toj stvari drži konkretnog puta, što sada nije slučaj, jer banska konferencija nema prava inicijative.¹⁵

aufhören; auch hat bis zum Tode des Gn. Jellacic, der den Titel »Banus von Croatien, Slavonien & Dalmatien« führte, eine Art Personalunion schon bestanden.

Gegenwärtig aber, wo man nicht weiss, ob Croatien mit Ungarn vereinigt werden wird, sey der ungarische Standpunkt ins Auge zu fassen und zu berücksichtigen, dass es im Falle jener Vereinigung nicht bloss auf die Einverleibung Dalmatiens ankommen, sondern dieselbe auch rücksichtlich der Militärgrenze werde in Anspruch genommen werden. Ob es nun wünschenswerth sey, das Königreich Ungarn in einer solchen Weise übermächtig den anderen Kronländern gegenüber zu stellen, verdiene die reiflichste Erwägung; Er, Votant, wenigstens würde dies bedenklich halten, und daher allerdings auch für eine dilatorische Erledigung dieser Bitte, jedoch in derselben Weise, wie ad »a« stimmen: dass nämlich die eventuelle Verhandlung wegen Vereinigung Dalmatiens mit Croatien in Aussicht gestellt werde für den Fall, dass die Verhandlung mit Ungarn zur Aufrechthaltung der Selbstständigkeit Croatiens führen sollte.«

¹⁴ »... so läge in der Vereinigung Dalmatiens mit Croatien und beziehungsweise mit Ungarn nicht nur nichts bedenkliches, sondern eine Garantie mehr für die Erhaltung der Slavischen Nationalität, weil eben durch den Beitritt Dalmatiens das Slavische Element verstärkt werden würde.« Hat doch Croatien — setzte der *Ministerpräsident* hinzu — trotz seiner mehrhundertjährigen Vereinigung mit Ungarn doch immer seine Nationalität zu behaupten gewusst.

So sehr nun auch Graf Szécsen den Wunsch der Kroaten nach der Einverleibung Dalmatiens für berücksichtigt erkennt, so wenig glaubte *Er*, dass der Standpunkt des 20. Oktober verlassen und schon itzt über eine Vereinigung entschieden werden könne, bevor nicht die Stellung Croatiens ausgemacht, und auch Dalmatien in der Lage ist, seine Wünsche und Ansichten hierwegen auszusprechen.

¹⁵ Der Leiter des *Finanzministeriums* würde es insbesondere sehr wichtig finden, bei dem vorliegenden Anlasse irgend eine Zustimmung über einen Anschluss Dalmatiens an Croatien anzudeuten, weil hievon in dem Allh. Kabinettschreiben v. 20. Oktober an den Ban nicht das mindeste erwähnt, vielmehr durch das Kais.

Posljednji je govorio Schmerling. On misli, da Dalmacija ne može svoju samostalnost duže vremena održati, ali drži, da je potrebno držati se načela »audiatur et altera pars« i da se prije nego se sasluša ova zemlja (Dalmacija), ne smije odlučiti ništa o njenom budućem položaju.¹⁶

Tako je tekla ova izvanredno zanimljiva ministarska konferencija, dok su se u još u banskoj konferenciji u Zagrebu polagale velike nade u rezultat audijencije kod cara. Kako se iz cijelog toka konferencije vidi, gotovo svi ministri bili su protiv toga sjedinjenja, ne zbog Hrvatske ili Dalmacije, nego iz bojazni, da se pripojenjem Dalmacije Hrvatskoj ne ojača još više Ugarska, koja bi — stekavši, preko Hrvatske, Dalmaciju i morsku obalu — bila doista daleko iznad svih ostalih krunovina u Monarhiji. Tako je sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom na toj ministarskoj konferenciji bilo odbijeno, a stvoren je zaključak, da car odgovori hrvatskoj deputaciji dilatatorno.

Kad je 2. XII. car primio hrvatsku deputaciju, nije još ministarsko vijeće bilo načistu, kako da se u tom pitanju Hrvatima konkretno odgovori.

Na sjednici ministarskog vijeća 2. XII. 1860 raspravljalo se o hrvatskoj predstavi. Bili su prisutni: nadvojvoda Rainer, kao predsjednik Reichsratha, grof Rechberg, grof Goluchowski, ministri policije i rata, Lasser, Szécsen, ban Šokčević, ugarski dvorski kancelar Szögyeny i državni savjetnik Plener.¹⁷

U raspravi o toč. 4. želja banske konferencije prvi je uzeo riječ Goluchowski. Njegovo je mišljenje, da aspiracije na Istru idu predaleko, jer da nisu državnoopravno osnovane, i da se ne bi mogle ispuniti bez saslušanja Istrana. Isto tako, da se zahtjev za ponovnim sjedinjenjem Dalmacije ne može podjednako primijeniti na cijelu Dalmaciju, jer da na pr. Dubrovnik i Kotor nisu nikada pripadali Hrvatskoj. Kad je to tako, i budući da je današnja Dalmacija samostalna krunovina, on misli, da se ne može ovo sjedinjenje provesti, a da se o tome ne sasluša dalmatinsko zemaljsko zastupstvo. Nadalje treba prije nego se saslušaju Dalmatinci, vidjeti, šta će se odlučiti o pridruženju Hrvatske Ugarskoj.¹⁸

Diplom dem Lande Dalmatien eben so, wie allen anderen Kronländern, eine selbstständige Landesvertretung zugesichert ist, mithin ein Aufgeben dieser Selbstständigkeit, ohne sie zu hören, im Widerspruche mit den Bestimmungen des Diploms sein würde. Möge daher die Regierung auch in diesem Punkte den korrekten staatsrechtlich vorgezeichneten Weg einhalten, welcher derzeit, wo die Banalkonferenz keineswegs das Recht zur diesfälligen Initiation hat, nicht vorhanden ist.

¹⁶ FLZ Ritter v. Schmerling endlich hielt Dalmatien zwar nicht für geeignet seine Selbstständigkeit auf die Dauer zu behaupten, glaubte aber auch, dass nach dem Grundsatz »audiatur et altera pars« ohne Einvernehmung des Landes selbst nichts über dessen künftige Stellung verfügt werden dürfte.

¹⁷ Nije točno da je kralj dozvolio Hrvatima, »da 3. i 4. prosinca prisustvuju u ministarskom vijeću, gdje je naročito biskup Strossmajer sudjelovao u raspravi o hrvatskoj predstavi«. (R. Horvat, Najnovije doba hrvatske povijesti, str. 179). Upravo zbog toga navodim prema zapisniku u HHSA tko je sve tim sjednicama prisustvovao. Od Hrvata prisustvovao je jedino ban Šokčević, i to po svojoj dužnosti kao ban.

¹⁸ Der Reichsminister fand die Ansprüche auf Istrien zu weit gehend, staatsrechtlich nicht begründet und zudem, ohne Vernehmung der Istrianer, nicht erfüllbar.

Ansprüche auf Wiedervereinigung Dalmatiens sind auch keineswegs auf alle Bestandtheile dieses Kronlandes nachweisbar, welches mit dem »kroatischen Dalmatien« nicht ganz identisch ist. Manche Theile des Letzteren sind nicht im Besitze

I ministar policije izrazio je mišljenje, da bi car mogao biti sklon ovom sjedinjenju samo u slučaju, ako je to i želja Dalmacije.

Vrlo su značajne riječi, koje je u toj raspravi izrekao ministar predsjednik, očito na osnovu dobrih informacija. On je kazao, da smatra, da je sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom iz političkih razloga poželjno, ali da ne bi sada trebalo da se u Dalmaciji postavi pitanje sjedinjenja.¹⁹

Isto tako su protiv neke vrste glasanja u Dalmaciji bili i ministar rata i upravitelj ministarstva pravde. Oni su obojica, kao i ministar Szécsen, bili uvjereni, da treba pričekati, kako će se urediti odnos Hrvatske prema Ugarskoj. Osim toga su svi oni, pa i nadvojvoda Rainer, bili za to, da se Dalmacija ne smije sjediniti s Hrvatskom protiv svoje volje.

Kad je ministar unutrašnjih djela kazao, da bi bilo teško ujediniti administraciju obiju zemalja, ban Šokčević je rekao, da se u Hrvatskoj želi samo ujedinjenje administracije u njenim najvišim vrhovima.²⁰

Na kraju je ministar predsjednik spomenuo, da je general barun Mamula, tadašnji namjesnik u Dalmaciji — iako Slaven — ipak protiv sjedinjenja Dalmacije, pa da ne bi bilo na mjestu, da se prije, nego se nešto u tom pogledu odluči, ne sasluša njegovo mišljenje, koje je osnovano na točnom poznavanju prilika. U vezi s time bilo je zaključeno, da se Mamula pozove u Beč.

Na kraju je bilo zaključeno, da se banskoj konferenciji odgovori, kako je car sklon, da odobri ponovno spajanje Dalmacije s Hrvatskom, nakon što se saslušaju njeni stanovnici.²¹

Na idućoj sjednici 4. XII. bili su prisutni: nadvojvoda Rainer, grof Rechberg, grof Goluchowski, min. policije Mecséry, min. rata Degenfeld, Lasser i Szécsen, ban Šokčević, Szögyeny i Plener, a kao odsutan označen je ugarski dvorski savjetnik Vay.

Odmah u početku je ugarski kancelar Szögyeny prigovorio nacrtu odgovora banskoj konferenciji, koji je na osnovu posljednje sjednice bio sastavljen i pročitao. Szögyeny je izrazio mišljenje, da se prejako naglasilo, da će car odobriti sjedinjenje, jer se konferencija bila izrazila samo za »naklonost« (Geneigtheit), ako i Dalmacija izjavi, da to ona želi.

Oesterreichs, andererseits haben Ragusa, Cattaro und einige Theile des exvenetianischen Dalmatiens niemals zu Croatien gehört.

Bei diesem Umstande und da das heutige Dalmatien ein selbständiges Kronland ist, und somit eine eigene Landesvertretung zu erwarten hat, könne der Staatsminister nicht darauf einrathen, dass die s. g. Wiedervereinigung, zumal ohne Vernehmung der Dalmatiner Landesvertretung, bloss über einseitiges Begehren der Banalkonferenz, Allerhöchsten Orts verfügt werde. Ferner wäre auch die Entscheidung über den Anschluss Croatiens an Ungarn vor dieser Vernehmung abzuwarten.

¹⁹ Der Ministerpräsident fand die Vereinigung dieses Kronlandes — in welchem richtige revolutionäre Elemente nach Italien gravitieren — mit Croatien, aus politischen Gründen wünschenswerth. Nichts destoweniger schien es nicht unbedenklich, jetzt durch Stellung der Anschlussfrage in Dalmatien Agitationen hervorzurufen. Minister-Conferenz K. Z. 4032, 1860, M. C. Z. 666, 2. Dez. 1860.

²⁰ »dass in Croatien bloss die Vereinigung der Administration ih ihren Spitzen gewünscht werde«. (Ib.)

²¹ »Einzuschreiben sey der Banalkonferenz, die Alterhöchste Geneigtheit auszusprechen, die Wiedervereinigung Dalmatiens, nach Anhörung der Bewohner desselben, zu bewilligen. (Ib.)

Pošto je nekoliko članova konferencije izjavilo, da to pitanje treba svakako riješiti dilatorno, ministar Lasser je predložio ovaj tekst: »S obzirom na bliži spoj Hrvatske i Slavonije i Dalmacije, ja sam (t. j. car) sklon da pristupim razmatranju želja koje su mi iznesene.«²²

Na to je ban upozorio, da samo općenito obećanje o sjedinjenju Dalmacije ne može učiniti nikakav zadovoljavajući utisak u Hrvatskoj, nakon što je sabor 1848. za to molio, a patent o raspustu sabora 7. IV. 1850 već naznačio, da će se o tome povesti pregovori, koji još nisu započeli.

Kad je državni ministar ponovo naglasio, da on ne želi da se izrazi više negoli samo carska naklonost, i to nakon što su se o tom izjasnila oba zemaljska sabora, t. j. hrvatski i dalmatinski, ban Šokčević je ponovo ustao i kazao, da je ručno pismo, koje mu je car upravio 20. X., stavilo njemu u dužnost da predloži, kako bi trebalo da bude sastavljeno hrvatsko-slavonsko zemaljsko zastupstvo. Zbog toga je došlo do rasprave o pitanju: ne moraju li se u to zastupstvo privesti i poslanici iz Dalmacije? On pritom ne može, a da ne spomene, kako je u Hrvatskoj ostavio nepovoljan utisak izraz »zemaljsko zastupstvo«, jer u Hrvatskoj kao i u Ugarskoj hoće da zadrže izraz »sabor«.

Ali sada se pita, što ima da uradi banska konferencija, koja očekuje da će Dalmacija učestvovati na hrvatskom saboru? Ne će li ona htjeti da se vrati na zakon od g. 1848?

Poslije različnih mišljenja predložio je ministar policije, da bi se dalo pomoći tako, da se dalmatinski izaslanici privedu banskoj konferenciji. To bi po njegovu mišljenju bio najkraći put, da se stvar umiri.

Uz taj prijedlog pristao je i grof Szécsen s time, da ban i barun Mamula izaberu zajednički pouzdanike za rješavanje toga pitanja.

Na to je Plener primijetio, kako sumnja, da bi dalmatinski zastupnici htjeli uopće da učestvuju na banskoj konferenciji. Na svaki način se to pitanje ne bi smjelo načinjati prije nego što se zna, kakav će biti odnos Hrvatske prema Ugarskoj.

Na kraju je ministar Lasser istaknuo političku nuždu, da se hrvatska narodnost učini čuvarom Dalmacije.²³

Poslije ove sjednice sastavljen je definitivni odgovor na molbu hrvatske banske konferencije, kao odgovor banu, u kom je bio tekst, kako ga je formulirao ministar Lasser, samo što je on bio još neodređeniji.

Sve te ministarske konferencije daju otprilike istu sliku, a ta je, da zasa sada ne smije doći do sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, dok se ne zna u kakvom će odnosu stajati Hrvatska prema Ugarskoj. Jedino pridruženje Dalmacije Hrvatskoj, od Ugarske potpuno nezavisnoj, bilo bi u ministarstvu prihvaćeno bez velikih poteškoća, a dalo bi se i lako provesti. Ali upravo zbog toga, da se Ugarska ne ojača, ne smije doći do tog sjedinjenja. A da do sjedinjenja doista ne dođe, trebalo je pustiti Damaciju, u kojoj su tada na

²² »Bezüglich der näheren Verbindung von Croatien, Slavonien und Dalmatien bin ich geneigt, auf die vorgebrachten Wünsche einzugehen.« HHSA, Min. Conf., K. Z. 4033, 60 M. C. Z. 667.

²³ »Minister Ritter Lasser machte die politische Nothwendigkeit geltend, die kroatische Nation zum Hüter Dalmatiens zu machen.« — HHSA K. Z. 4033/60 — M. C. Z. 667, Minister-Conferenz 4. Dez. 1860.

čelu najvećeg dijela općina sjedili protivnici tog sjedinjenja, da ona o tom sama odluči.

Sudbina Dalmacije odnosno njenog sjedinjenja s Hrvatskom bila je već odlučena.

Tek je tada, 5. XII., car odgovorio na hrvatsku predstavku. Car je udovoljavao mnogim željama Hrvata: odjeljenje za Hrvatsku i Slavoniju u ministarstvu unutrašnjih djela (državnom ministarstvu) postaje samostalan privremeni »dvorski dikasterij«, čiji će predsjednik u ministarskom vijeću zastupati potrebe i interese ovih zemalja; hrvatski jezik postaje u Hrvatskoj službeni jezik; uredit će se županije i imenovati veliki župani.

O sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom rečeno je ovo: »S obzirom na sjedinjenje mojih kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, sklon sam da udovoljim željama, koje su mi saopćene, naređujući uz to da se učine potrebne odredbe, kako bi se zbog iscrpnog ispitivanja i uređenja ovog pitanja na opće zadovoljstvo sastali izaslanici iz moje kraljevine Dalmacije s banskom konferencijom, da to pitanje rasprave.«²⁴

Istog dana obavijestio je car ministra unutrašnjih djela Goluchowskog o svemu, s dodatkom: »Povjeravam Vama, da obavijestite namjesnika moje kraljevine Dalmacije o sadržaju moga ručnog pisma i da ga pozovete, da dostavi što prije svoje prijedloge o načinu, kako da se dalmatinski poslanici pošalju na vijećanje s hrvatsko-slavonskom banskom konferencijom.«

Kako se iz gornjeg teksta vidi, carev odgovor u pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom nije nipošto bio takav, da bi mogao pobuditi mnogo nade. Car nije nipošto određivao, kako je to ušlo u našu literaturu,²⁵ da se »na bansku konferenciju pozovu također poslanici iz Dalmacije, kako bi se riješilo pitanje sjedinjenja«, nego da se »izaslanici iz moje kraljevine Dalmacije sastanu s banskom konferencijom na raspravljanje toga pitanja«. Tek poslije tog raspravljanja, ne na banskoj konferenciji, nego na jednom sastanku ovih dviju strana, t. j. banske konferencije i izaslanika Dalmacije, carska će vlada pristupiti »iscrpnom ispitivanju i uređenju toga pitanja na opće zadovoljstvo.« Isto tako nije car nipošto izjavio, da »je pripravan Dalmaciju pripojiti Hrvatskoj«, nego samo, »da je sklon razmotriti želje, za koje je saznao«. Iz gore navedenog toka ministarske konferencije jasno je, da je carev odgovor trebao da bude bez ikakvih obećanja i da sve izjave odnosno Dalmacije bude takve, da zapravo ništa ne obećavaju. Tako je i bilo. Kad bi se »u bansku konferenciju pozvali poslanici iz Dalmacije«, bilo bi to već neko priznanje, da Dalmacija u neku ruku pripada pod banovu vlast, što vlada nije nipošto htjela učiniti. Bečka je vlada, a naročito Schmerling, znala

²⁴ »Lieber Freiherr von Šokčević! ...

Bezüglich der Vereinigung Meiner Königreiche Croatien, Slavonien und Dalmatien bin Ich geneigt auf die zu Meiner Kenntniss gelangten Wünsche einzugehen, indem Ich zugleich die nöthigen Verfügungen treffen lasse, dass Behufs einer erschöpfenden Prüfung und allerseitig befriedigenden Regelung dieser Frage Abgeordnete aus meinem Königreiche Dalmatien zur Verhandlung derselben mit der Banalconferenz zusammentreten.

Franz Joseph«

HHSA No 3947. 1860. Vortrag des Ministers Graf Szécsen.

²⁵ R. Horvat, Najnovije doba hrvatske povijesti, str. 180.

vrlo dobro, šta je predlagala, kad je predložila, da se saslušaju predstavnici Dalmacije. Isuviše joj je dobro bilo poznato, da je tadašnje raspoloženje dalmatinske inteligencije, u njenoj većini, bilo protiv sjedinjenja. To i jeste razlog, što je car stavljao u izgled eventualno sjedinjenje, ali samo poslije saslušanja dalmatinskih izaslanika.

Iz rasprave gornje ministarske sjednice vidjeli smo, da je ministarstvo bilo sada protiv sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, i to upravo zbog toga, što nije željelo povećanje Ugarske, dakle da ustvari zasada do tog sjedinjenja nije moglo da dođe. Odgovor je imao samo da umiri Hrvate i da ih pusti da oni o tom govore koliko hoće, ali da se stvarno u tom pogledu ne učini ništa.

Međutim je u Dalmaciji, u kojoj su spomenuti govori u proširenom Carevinskom vijeću bili živo odjeknuli, nastao velik interes na glas, da je hrvatska deputacija pošla u Beč k caru, da zahtijeva pripojenje Dalmacije Hrvatskoj.

U Hrvatskoj, u kojoj je ustavni život bio duboko ukorijenjen, primljen je carev odgovor s velikim oduševljenjem. Ban Šokčević ga je pročitao na sjednici banske konferencije 10. prosinca. Veselje nad onim, što su već dobili, i nada u sjedinjenje s Dalmacijom dižu sve više narodnu svijest. Posred toga — u ovako svečanom času, kad se hrvatski jezik uvodio u sve urede i javni život u Hrvatskoj — biskup Strossmayer udari temelj Jugoslavenskoj Akademiji, darovavši odmah za njezin osnutak 50.000 forinti.

Rad i govori u banskoj konferenciji nađoše živu podršku u hrvatskoj javnosti. Tek je nedavno, 1. X. 1860, izašao prvi broj »Pozora«. Tu je Franjo Rački iznosio svoje političke nazore, a među ostalim i one o uređenju Monarhije, prema Oktobarskoj diplomu. »Mi naime — pisao je Rački — kao saveznici Mađžara, kao kraljevina samostalna i ravnopravna s Ugarskom, zahtijevamo potpunu političku samostalnost i upravnu autonomiju, te nećemo, da nam itko izvan nas i našega kralja u našoj kući zapovijeda... Mađžarima ne smijemo obe ruke dati, već pružimo im iskreno i srdačno jednu, a drugu svojoj braći jednokrvnoj.

»Od sve najpreči su nam Dalmatinci, ne samo zato, što ih zaprašene povelje s nama vežu; već što nas promisao uzajamno sveza krvlju, jezikom, knjigom, položajem i sudbinom... braćo Dalmatinci, mi vam ovdje nećemo navađati historičkih dokaza s kojih ste naši, nego u ime vaše i naše otadžbine pozivljemo Vas u kolo političkog jedinstva. Naš milostivi kralj privolit će jamačno da nam budete ustavna braća, da vama i nama isti ban banuje, isti jezik gospoduje. Sjedinjeni u trojednoj kraljevini silniji bit ćemo i mi i vi; snažnije napredovat ćemo na stazi narodne prosvjete; prije i lakše dočepat ćemo se narodnog blagostanja, a vi s nama suzbit ćete pobjedonosno tuđi živalj, koji vas ne pušta odahnuti. Ne radi se ovdje o kakvom gospodovanju jednoga nad drugim; niti o podčinjenju Dalmacije pod Hrvatsku. Oba ćemo u slozi gospodovati i služiti; nitko neće biti nikome potčinjen, van zakonu božjem i ljudskom. Ne dajte se zavesti od ljudi kojima je misao i srce s onu stranu Jadranskog mora, niti od onih isključivih Dalmatinaca koji u sredovječnom municipalizmu spas Dalmacije traže. Prva ljubav svojoj užoj otadžbini, koja ti je majka, ali zrelija ljubav svom narodu, koji ti je otac. A taj narod nije samo u Dalmaciji kršnoj, on je po cijeloj Jugoslovjeniji. Svakom dakle dalmatinskom Hrvatima ima biti na srcu, da mu se domovina s pobratimom

Hrvatskom i Slavonskom politički sjedini, da se odazove saboru hrvatskom od god. 1848., koji člankom VI. po drugi put pozva Dalmatince, da dođu udioništvovati u saboru... Sada dakle trebalo bi, da se ispuni, kad opet stojimo na ustavnom zemljištu.«²⁶

Osim Račkoga pozivali su Dalmatince na sjedinjenje s Hrvatskom i drugi istaknuti hrvatski prvaci.

Međutim je ministarstvu stiglo mišljenje dalmatinskog namjesnika baruna Mamule, koje je on dao, pozvan od vladara, o pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

Dalmatinski namjesnik kaže u tom svome mišljenju, da je on za to sjedinjenje, ali uz uvjet, da Dalmacija zadrži autonomiju. Trebalo bi, naime, da Dalmacija i dalje zadrži svoja zemaljska nadležstva, vlastito zemaljsko zastupstvo, vlastitu političko-sudbenu i financijsku upravu, a da svoje zastupnike šalje u hrvatski sabor samo na raspravljanje nacionalnih i zajedničkih interesa. Mamula nadalje predlaže lica, koja bi imala da se sastanu s banskom konferencijom, »za ispitivanje i uređenje pitanja sjedinjenja«. Te bi izaslanike imenovao sam namjesnik, i to iz svakog okruga po 5, dakle njih 20, a k tome još i pravoslavnog episkopa Kneževića. Knežević i kotorski katolički biskup Kalogera vodili bi ovu deputaciju. Svaki bi od tih izaslanika imao dnevnicu od 10 forinti.²⁷

Međutim je stiglo namjesništvu nekoliko podnesaka dalmatinskih općina i jedna spomenica dalmatinskog zemaljskog financijskog direktora, u kojim se podnescima iznose prigovori protiv sjedinjenja i ističe, da se u toj stvari ne smije ništa učiniti prije nego što se ne sastane dalmatinski sabor i sasluša njegovo mišljenje. Ukoliko se spomenuta konferencija ipak sastane, na njoj treba da se raspravi samo program za eventualno sjedinjenje, ali uz uvjet, da to sve ima da odobri dalmatinski zemaljski sabor, a po tom sankcionira car.²⁸

Car je prihvatio prijedlog namjesnika baruna Mamule i obavijestio o tom bansku konferenciju, na što mu se ona preko provizornog hrvatsko-slavonskog dvorskog dikasterija, čiji je predsjednik tada već bio Ivan Mažuranić, 7. I. 1861 zahvalila.

Kako su sada stizale redovite molbe dalmatinskih općina za pripust deputacija caru, ministarstvo odluči 13. I. 1861, da se taj posao prepusti

²⁶ Račk i, Jugoslovenstvo, Pozor 1860, br. 29.

²⁷ In Befolgung des H. Handschriftsschreibens v. 5. v. M. wurde der Gouverneur von Dalmatien zur Erstattung seiner diesfälligen Anträge aufgefordert. Der Gouverneur von Dalmatien spricht sich für die Vereinigung mit dem Beifügen aus, dass unter Aufrechthaltung der Autonomie Dalmatiens, der eigenen Landesbehörden, der eigenen Landesvertretung, der eigenen politisch-judiziellen und finanziellen Verwaltung, Dalmatien zur Verhandlung nationaler und gemeinschaftlicher Interessen seine Vertreter zu dem croatischen Landtage zu senden hätte.

Bezüglich der zur Prüfung und Regelung der Vereinigungsfragen zur Banalkonferenz abzusendenden Dalmatiner glaubt der Statthalter, dass von jedem der 4 Kreise 5 Personen, zusammen 20 abzusenden wären... HHSA, Min. Conf. 1861, No 29, Vortrag 3. Jänner 1861.

²⁸ ... dass in dieser Sache nichts verfügt werden wolle, bevor der dalmatinische Landtag hierüber gehört wird, oder doch, dass die beabsichtigte Konferenz nur das Programm für eine eventuelle Vereinigung zu berathen hätte, die wirkliche Vereinigung aber nur unter den vom dalmatinischen Landtage zu genehmigenden und sohin A. H. zu sanktionierenden Bedingungen stattfinden hätte. (Ibid.)

dalmatinskom namjesništvu; ono neka samo izdaje dozvole, ali neka se ne šalju posebne deputacije, koje bi jedna za drugom stizale u Beč, nego neka se obrazuje jedna, u kojoj bi iz svakog okružja bilo 4—5 liča.

Barun Mamula je uto imenovao dalmatinske izaslanike za pregovore s banskom konferencijom, ali su oni svi, osim jednog svećenika i triju činovnika, odbili ponuđenu dužnost. Neki su od njih izjavili, da bi se primili te dužnosti, ali samo u slučaju, kad bi ih za to izabralo pokrajinsko zastupstvo. Pitanje sjedinjenja imalo bi raspraviti samo zakonito predstavništvo Dalmacije.

O svemu je tome barun Mamula izvijestio vladu, a uz to je »osvijetlio — kako u svom izvještaju od 25. I. kaže Schmerling — prave namjere onog malog broja ljudi u zemlji, koji su skloni sjedinjenju, a pritom imaju u cilju interese, koji su zapravo protivni interesima vlade«. Barun Mamula je izričito naglasio, da smatra kao bolje, ako se to pitanje u sadašnje, tako burno doba, skine s dnevnog reda.²⁹

Tada je Schmerling, kojemu je Mamulin izvještaj odlično poslužio u njegovu političkom nastojanju, predložio na sjednici min. vijeća 28. I. 1861, da se zbog toga, što u zemlji vlada veliko uzbuđenje — kako to njezin namjesnik kaže i što potvrđuju također mnogobrojni podnesci dalmatinskih općina i pojedinih ličnosti, od kojih su neki i osnovani — pusti zasada ovo pitanje da čeka. Car je 30. siječnja ovaj izvještaj uzeo na znanje i odobrio ga.³⁰

Bilo je to upravo u doba, kad se u Dalmaciji tek počela razvijati golema borba između pristaša sjedinjenja s Hrvatskom i Slavonijom i njegovih protivnika.

Carska je vlada pustila, da se ona u Dalmaciji i Hrvatskoj razvija i zauzme upravo goleme razmjere, ma da je sama već bila odredila svoje stanište, t. j. da se kraj tadašnjih prilika u Monarhiji Dalmacija s Hrvatskom i Slavonijom ne smije sjediniti.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Mehrheit in dem verstärkten Reichsrath hatte am 22. IX. 1860 ihren Vorschlag über die föderative Einrichtung der Monarchie eingebracht. In seiner Rede darüber verlangte J. J. Strossmayer am 25. IX. die Selbständigkeit Kroatiens und seine volle Unabhängigkeit gegenüber Ungarn. In demselben Sinne äusserte sich auch Ambroz Vraniczany, welcher ausserdem die Notwendigkeit des Anschlusses Dalmatiens an Kroatien hervorhob. Am nächsten Tage (26. IX.) sprach der Dalmatiner Conte Franz Borelli die Meinung aus, dass die Zeit dazu noch lange nicht reif wäre. Strossmayer dagegen beharrte in seiner Replik auf der

²⁹ »Nachdem der Statthalter die eigentlichen Ansichten jener wenigen im Lande beleuchtet, welche für den Anschluss geneigt wären, und hierbei gerade das Gegentheil der Regierungs Interessen bezwecken, erklärt er es für gerathener diese Frage, zumal in der jetzt so bewegter Zeit, ganz fallen zu lassen.« (Ibid., No 297.)

³⁰ »Bei dieser Sachlage und der vom Statthalter geschilderten grossen Aufregung im Lande gegen jenen Anschluss, wovon auch sehr zahlreiche und zum Theile ausführlich begründete Eingaben dalmatinischer Gemeinden und einzelner Persönlichkeiten überzeugen, glaubt der Staatsminister nunmehr bloss darauf antragen zu sollen, dass vorläufig diese Frage auf sich beruhen gelassen werden wolle.« (Ibid.)

Dringlichkeit der Sache. (Diese beide Reden — die erste vollständig und die zweite in Bruchstücken — werden hier im Originaltext wiedergegeben.)

Die Wirkung der beiden Reden war in Dalmatien und Kroatien, sowohl bei den Anhängern wie auch bei den Gegnern des Zusammenschlusses Dalmatiens mit Kroatien, gewaltig.

In Verbindung mit der neuen oktroyierten Verfassung (das Oktoberdiplom) entsandte die Banalkonferenz, welche am 26. XI. in Zagreb zusammentrat, eine Deputation zum Kaiser mit dem Memorandum, in welchem, nebst anderem, die Forderung aufgestellt wurde, dass Dalmatien an Kroatien angegliedert werden solle. Die Wiener Regierung, vom Banus Šokčević über die Beschlüsse und Postulata dieser Konferenz unterrichtet, fasste in der Sitzung vom 27. XI. 1860 den Beschluss, der Deputation hinsichtlich der Vereinigung Dalmatiens mit Kroatien eine dilatorische Antwort zu geben. Fast alle Minister haben gegen die Vereinigung Stellung genommen, aus Furcht, dass Ungarn dadurch erstarke und durch den Besitz der Meeresküste alle übrigen Kronländer weitaus überflügele.

Die Wiener Regierung beriet wieder diese Frage in ihrer Sitzung vom 2. XII. 1860, wo es festgestellt wurde, dass der Kaiser geneigt ist die Vereinigung Dalmatiens mit Kroatien zu gestatten, nachdem die Stimme der Bevölkerung Dalmatiens zum Ausdruck komme. Ähnlicher Beschluss wurde auch in der Sitzung vom 4. XII. gefasst.

Die Regierung blieb bei ihrer Auffassung fest, dass es derzeit zur Vereinigung Dalmatiens mit Kroatien nicht kommen könne, weil man noch immer über das staatsrechtliche Verhältnis Kroatiens gegenüber Ungarn im Unklaren ist. Damit man die erwähnte Vereinigung je weiter hinausschiebe, sollte Dalmatien, wo damals die Gemeinden in ihrer überwiegenden Zahl von den Gegnern der Vereinigung amtiert wurden, die Entscheidung selbst bringen.

Nachdem die Regierung auf diese Weise eine Rückversicherung für ihren Plan erzielte, wurde die kaiserliche Antwort an die Banalkonferenz abgefasst.

In Verbindung mit den Instruktionen, die der Statthalter Dalmatiens Baron Mamula von dem Ministerium empfangen hatte, schlug er zwanzig Personen vor, welche mit der Banalkonferenz zwecks Verhandlungen zusammentreten sollen. Doch die Gegner der Vereinigung in Dalmatien unternahmen alles, um die Vorgeschlagenen von dieser Aktion abzuwenden. So geschah es, dass sich alle, ausser der drei Beamten, tatsächlich zurückzogen. Alles das entsprach den Absichten der Wiener Regierung, welche daraufhin beschloss, diese Frage bis auf weiteres offen zu lassen.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VI.

1953

BROJ 1-4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B

Naklada »Školske knjige«, Zagreb, Prilaz J. N. A. 2. Štampanje dovršeno mjeseca
svibnja u »Tipografiji« u Zagrebu.